

ЕВОЛЮЦІЯ НАРОДНОГО ХАРАКТЕРУ У ВІРШОВАНІЙ ПОВІСТІ М.РИЛЬСЬКОГО «МАРИНА»

У статті аналізується поема М.Рильського «Марина». Звертається увага на художні засоби та стильові особливості твору. Простежуються характерні ознаки образотворення поета.

Ключові слова: поема, образ, мотив.

У 1932 році М.Рильський завершує своєю найбільшою поемою «Марина» (у підзаголовку – «Віршована повість»), яку почав писати у 1927 році після завершення перекладацької роботи над «Паном Тадеуша» А.Міцкевича. Праця над твором польського поета була одним із імпульсів до написання власного епічного твору у класичному стилі, який давав можливість зобразити народний характер в соціально-історичному контексті. У передмові до поеми «Від автора» видання 1933 року М.Рильський зазначав: «Тема цього твору – два світи: кріпаки і пани на Правобережній Україні в ХІХ сторіччі, без дальшого хронологічного уточнення. Ідея – фальшивість усякого «панського народолюбства», чи то «балагульсько-романтичного», чи навіть забарвленого кольорами найлівіших політичних течій, що на ті часи існували» [1, 391].

Сюжет поеми, за згадкою самого автора, навіяний народною піснею про втечу кріпака і кріпачки, яких наздогнала панська погоня. Виникає розповідь про трагічну долю вродливої селянки Марини і її коханого Марка, про страждання героїні через поневолення.

Панська верства зображується у сатиричному плані, дослідники простежують традиції Т.Шевченка і А.Міцкевича [2, 264; 3, 185]. У першій главі поет виводить постать Людвіга Пшемисловського, для якої М.Рильський, за його власною приміткою, використав певні деталі з життя Вацлава Жевуського – сина одного з польських гетьманів, мандрівника-орієнталіста, поета і авантюриста, якому Міцкевич присвятив свій твір «Фарис». На старість Людвіг не зраджує своїм найбільшим пристрастям – до жінок і до коней. При змалюванні панських розваг і в поемі загалом поет вдається до різних типів розповіді: у формі монологу від імені своїх персонажів чи невласне прямої мови, або у формі саркастичного викриття і коментування.

Л.Новиченко зазначає, що панство, зображене в «Марині», «своїми примхами, розвагами та дивацтвами могло б нагадати розкішну галерею шляхетних диваків та свавольців, намальовану Міцкевичем у «Пані Тадеуші» [2, 265], але в М.Рильського зовсім інша площина зображення – не невинні капризи, а страхітлива своєю цинічністю жорстокість. Пан Карпович, шанувальник Вольтера і Дідро, селян, які вірять в забобони, повчає різками і примушує тяжко працювати у свята. Ще один штрих, що розкриває самодурство цього пана, – випадок із бусолом, якого він звелів прив'язати до колеса, бо птах не облаштував гнізда на його подвір'ї.

Пана Замітальського поет зображає як нелюда, який відчуває насолоду від споглядання чужих страждань. Замітальський дуже вигадливий у своїй жорстокості, прикладом чого є жарт із Тибурцієм. Замітальський наказує напоїти лакузу Тибурція і кинути у льох, а коли він прокидається, йому кажуть, що він убив людину і показують, де робити підкоп для втечі. Тибурція М.Рильський іронічно називає «Фебовим слугою» і «піїтом». Він «За м'яса шмат, за крапельку токаю» [1, 100] підносив і оспівував панські розваги, стилізуючи під античність їхній бруд і нікчемність.

У поемі є ще молодша генерація панів. Генріх Пшемисловський і Мар'ян Мединський кричать про свій лібералізм у шинку «за класичною формулою Шевченка» [2, 266]. Їхня вільнодумність виявляється у тому, що вони «розсипають серед моря тьми Естетику, замішену слізьми» [1, 122].

Пани нівечать життя українській дівчині Марині. Старий Пшебишевський зазіхає на її красу і молодість, але Марину помічають хижі очі Генріха і Мар'яна. Їй не вдалося втекти зі своїм коханим Марком Небабою, який є втіленням бунтівного духу, волелюбності і сміливості. Він гідний нащадок свого гайдамацького роду. Марко має «певні традиційні – з часів Яреми Галайди і Миколи Джері – риси» [2, 269]. Це романтичний образ благородного лицаря з народу.

У поемі, як відзначає Г.Вервес, «протиставлення панської правди селянській весь час переплітається з протиставленням панської і народної культури» [3, 183]. Цей дослідник наголошує

на артистизмі персонажів з народу. Безглузде паразитичне життя панства М.Рильський протиставляв творчій життєстверджуючій силі народу.

У поемі М.Рильський нагадує про історичну пам'ять народу – згадує про Гонту і Залізняка, що свою ненависть до рабства передали нащадкам в оповідях про «одважних гайдамак», про «ніж свячений у твердій долоні» [1, 77], давали їм віру в себе – устами Марка вони говорили: «Уже минається панам!» [1, 105]. Символічним є образ орла, який вказує на визрівання народного гніву: коли після вбивства Генріха орла випустили на волю, то він зчинив великий переполох серед птиць, немов кликав усіх «До обріїв промінно-голубих» [1, 131].

З «Мариною» М.Рильського перегукується однойменна поема Т.Шевченка: обидві героїні опиняються заручницями панської сваволі, та коли терпець їм уривається, вони чинять акт помсти.

Образ Марини М.Рильського є новим художнім втіленням народного характеру, що відбиває еволюцію від покірної жертви до месниці, яка не підкоряється обставинам, а змінює їх. У повісті є ретроспективні зображення Марини маленькою дівчинкою, але, як тільки їй виповнюється 16 років, Кутерного обирає її жертвою старому Людвигу. Але Марина не покидає мрії про неіснуючий край волі і людського щастя, та всі її сподівання розбиваються об жорстоку дійсність – Марко гине від руки Генріха, а їй призначається роль наложниці. Доля її така жахлива, що вслід за народною піснею поет говорить: «Марино! Чом ти не втопилась, Як ще маленькою була? Навіщо, нащо ти вродилась – Присмака панського стола?» [1, 106]. Генріх забуває про свої лицемірні розмови, про Робесп'єрів і Маратів, коли йдеться про задоволення його забаганок. Після смерті Марка дівчина «На іншу обернулася Марину» [1, 117]. Для неї настали часи безнадії і смутку. Був у Марини період цілковитого заціпеніння після смерті коханого, але повернення до дійсності по дорозі до села, куди її заслав Генріх, було занадто безрадісним – вона не могла вирватися з тенет. Поки що Марина залишається пасивною жертвою: «Отак би тихо розпливтися, зникнуть, Розвіятися, наче синій дим ...» [1, 119]. Вона хоче вірити в краще майбутнє людства, але дійсність уявляється їй дуже трагічною: «... невже ж то все бредня, Про що нам потай говорили люди? Невже й у них, у діток цих, не буде, Як виростуть, щасливих, вільних днів?» [1, 120].

Тим часом Генріх чатував на смерть батька, щоб забрати Марину собі. М.Рильський зображає панів тільки в негативному плані. Тваринна хіть Мар'яна Мединського примушує його забути лицемірну балаканину про «славну Січ» і «рицарство». Його просторікування перебиває гнівний голос автора: «От тобі й Марати, Магнати прокляті!» [1, 113]. Марину чекає нове лихо – Мединський викрадає її в Генріха. Але згорьована, скривджена, самотня дівчина вірить панові, в його «Хоч і п'яне, та щире все ж «люблю» [1, 139], тому що ніби бачив він у ній не лише наложницю, а й людину, бо «Із нею не цурався він розмов ...» [1, 139]. Але коли Марина йому набридла, він програв її в карти Замітальському. Нищість людини, якій довірилася дівчина, викликає в неї бурю почуттів. Потоптане і зневажене почуття якщо не любові, то принаймні ніжності озивається в душі Марини гнівом – «Свобідна кров спашнула у рабині» [1, 149]. На прощання вона кидає в обличчя Мединському прокляття, яке після жорстоких поневірянь в Замітальського, вона сама і здійснить. Але ще у другій главі М.Рильський проводить історичну аналогію з Жанною д'Арк. У тендітній і упослідженій українській дівчині поет бачить могутню нищівну силу, спрямовану проти пригноблених: «Горду діву Народ зачав під грім святого гніву» [1, 79].

У кріпосному театрі Замітальського, кублі розпусти, Марина виявила себе талановитою актрисою. Як справжній митець, вона володіла загостреним почуттям справедливості, дуже болісно сприймала те зло, яке чинили пани по всій країні. Але у перетворенні її на месницю вирішальну роль відіграло бажання помститися за власні кривди. Замітальський теж збирався продати її для утіх ще одного «естета» – графа Лов'ягіна. Ненависть, «глибша за палку любов» [1, 153] знову спалахує з неймовірною силою, коли вона бачить самовдоволеного і пихатого Мединського з дружиною на виставі. Її ненависть вимагає вже не прокльонів, а рішучих дій. За час своєї знівченої молодості вона зазнала стільки лиха від панів, що приходиться до висновку: «Усі, усі – однакові вони» [1, 153], серед них немає невинних. Марина підпалює будинок Замітальського з його гостями. Л.Новиченко вважає, що задля «уникнення історичної і сюжетної натягнутості» М.Рильський зобразив фінальну сцену помсти в «тонах достатньо умовних» [2, 270]. Л.Новиченко вважає, що монологи покривджених людей є «мисленими Мариною, яка виступає месницею за всіх знедолених» [2, 270]. У цих страшних звинуваченнях передана трагічна доля народу. Народ долає віковичний страх перед тюрмою, могилою, страх перед тим, щоб не було ще гірше, тому що врешті усвідомлює – нема нічого гіршого за «безсилля, гніт і глум ...» [1, 160]. Втіленням переможної сили справедливого народного гніву є постать Марини у фіналі:

І над усім, як зірка пурпурова,
Стоїть вона, заціпивши уста,
Струнка, вродлива, та уже не та, –
Не злякана, заплакана дитина, –
Грім! гнів! покара! – месниця Марина [1, 160].

До кожної з одинадцяти глав поеми поет підібрав відповідні епіграфи: один з Міцкевича, три – з Шевченка, шість – з українських народних пісень (ще один з польської балагульської пісні). Народнопісенна стихія стала органічним елементом поеми. В образах Марини, Марка, народних месників простежуються риси фольклорних героїв. Паралеллю до образу Марини є образ Бондарівни – героїні народної пісні, яка вчинила спротив магнату-насильнику і загинула. Марина сконцентрувала у собі риси української дівчини з пісні – чистоту, щирість, нещасливу долю красуні, до образу якої часто звертався Шевченко. Образ Марка відповідає народнопісенному ідеалові гордого і відважного хлопця-красеня. Пісня є втіленням волелюбності народу, а для поета виступає джерелом пізнання його духовної сили – «Народу ти великого душа» [1, 118]. Народнопісенна поетика твору усталює духовні цінності на змісто-формальному рівні.

Список використаних джерел

1. Рильський М. Зібрання творів у двадцяти томах / М.Рильський. – Т. 2. – К: Наукова думка, 1983. – 431 с.
2. Новиченко Л. Поетичний світ Максима Рильського (1910-1941) / Л.Новиченко. – К.: Наукова думка, 1980. – 407 с.
3. Вервес Г.Д. Максим Рильський в колі слов'янських поетів / Г.Д.Вервес. – К.: Наукова думка, 1972. – 310 с.

Summary. Poem «Maryna» by M.Rylskiy is analyzed in the article. Attention is paid to aesthetic forms and stylistic peculiarities. Characteristic traits of poet's image creation are distinguished.

Key words: poem, image, motive.

Отримано: 15.09.2012 р.

УДК[821.161.1+821.161.2].091

П. І. Боднарчук

ПРОБЛЕМА СОЦІАЛЬНИХ «ІДЕАЛІВ» В АНТИУТОПІЧНОМУ ДИСКУРСІ (НА МАТЕРІАЛІ П'ЄС А. ПЛАТОНОВА «ШАРМАНКА» ТА М. КУЛІША «НАРОДНИЙ МАЛАХІЙ»)

У статті досліджується антиутопічний дискурс п'єс А. Платонова «Шарманка» та М. Куліша «Народний Малахій», а також простеження художніх особливостей цих творів.

Ключові слова: антиутопія, жанр, література.

Андрій Платонов (Андрій Платонович Климентов) належить до того покоління, яке увійшло в літературу з революцією 1917 року. ». Платонов-драматург менш відомий читачеві, практично невідомий глядачеві, проте його п'єси таять в собі не менше загадок, ніж романи, повісті та оповідання.

Антиутопічна п'єса А. Платонова «Шарманка» (1930) – це його перша серйозна спроба в драматургії, перші спроби осмислити світ у всьому його різноманітті мовою драми як роду літератури.

Це комедія з елементами фантазмагорії, карнавалу, з гротеском і абсурдом.

Створення А. Платоновим п'єси «Шарманка» розглядається як прагнення художника знайти читача-глядача після публікації оповідання «Усомнивавшийся Макар» і хроніки «Впрок», що зазнали різкої критики. На відміну від першої п'єси «Дураки на периферії», в якій сатирично зображувалася радянська дійсність, в «Шарманці» подібний ракурс зображення знаходить філософську глибину. Герої п'єси «Шарманка» А. Платонова проповідники соціалізму, які сліпо вірять у краще майбутнє. Антиутопічним являється те, що вони є творінням радянської влади, яка керує людьми. Адже у заголовку твору криється його підтекст. Шарманка – це вся країна. Цю шарманку крутять залізною рукою, а вона слухняно видає необхідний мотив.

Ще одним прихильником соціалізму, проте на Україні виявився Малахій М. Куліша.

Українська драматургія 20-30-х років ХХ ст. – складна і суперечлива віха розвитку української мистецької культури. Одним з визначних митців цієї доби є Микола Куліш, творчість якого визначає шляхи розвитку драматургії цього періоду. М. Куліш відтворює такі стани, які перебувають на межі інтуїтивного, свідомого та ірраціонального. У центрі художнього світу драматурга – особистість, амплітуда її внутрішньо-психологічних, душевних коливань. П'єса «Народний